

6. Kolomoiets T.O. (2004), *Administratyvnyi pryimus u publichnomu pravi Ukrainy: teoriia, dosvid ta praktyka realizatsii: monohrafiia* [Administrative coercion in public law of Ukraine: theory, experience and practice of implementation: monograph], Poligraf, Zaporizhzhya, Ukraine.
7. (2016), “Strategy for researches development of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine for 2016–2020 approved on March 3, 2016 at general assembly”, available at: <http://www.apnu.kharkiv.org/doc/strategiya.pdf>.

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-3-09>

УДК 342.951:351.82

## **ПРИНЦИПИ ПРАВА ЯК ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕДУРНОГО ПРАВА**

Шарая А.А., к.ю.н., доцент кафедри

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна  
an\_ayu@rambler.ru*

У статті проаналізовано категорію «принципи права» як підґрунтя для формування принципів адміністративно-процедурного права. Досліджено етимологію поняття на підставі довідково-словникової літератури. Визначено співвідношення із суміжними поняттями. З’ясовано значення принципів права.

*Ключові слова: принципи, принципи права, правові принципи, принципи адміністративного права, принципи адміністративно-процедурного права.*

## **PRINCIPLES OF LAW AS A GROUND FOR FORMING PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE AND PROCEDURAL LAW**

Sharaia A.A.

*Zaporizhzhya National University, Zhukovskiy str, 66, Zaporizhzhya, Ukraine  
an\_ayu@rambler.ru*

The article analyzes the category of “principles of law” as a basis for the formation of the principles of administrative and procedural law. On the basis of directories, dictionaries, the etymology of the concept is investigated. It is determined that “principles” is a complex category, which is used in various spheres (philosophy, sociology, mathematics, medicine, law, etc.). It is found out that the principle is an ideological foundation, the first principle of any phenomenon, process. The article defines the correlation of principles with related concepts, such as position, theory, rules, principles, foundations. A set of fundamental principles has been singled out, which served as the basis for the formation of the principles of law, in particular: religion, social morality, social representations of moral values, mythology. The relation between the concepts of “principles of law” and “legal principles” is determined. It is proved that the terminological series (from the broader to the more restrictive) contains the following positions: “principles” – “principles of law” – “principles of administrative law” – “principles of administrative and procedural rights”. The value of the principles of law, which consists in the fact that they have the property of higher imperative, universality, significance, they have inherent stability and stability for indefinitely long time, is found out; direct the development and operation of the entire legal system; determine the directions of law-making, law enforcement and other forms of legal activity; act as the most important criterion for the legitimacy of actions of citizens, officials and other subjects of law; contribute to filling gaps in the law; provide an increase in the level of legal awareness in society.

*Key words: principles, principles of law, legal principles, principles of administrative law, principles of administrative and procedural law.*

У загальнофілософській системі застосовується такий елемент, як гносеологія (від грецького «пізнання»; «учення, наука»), тобто вчення про можливість пізнання людиною предметів і

явищ дійсності, їх властивостей, зв'язків і відносин, про джерела, шляхи, методи, форми й закономірності пізнавального процесу. Науковою філософією «пізнання» визначено як процес відображення та відтворення у свідомості людей дійсності, одержання, опрацювання, збереження й використання ними інформації про світ і про себе; набуття нового знання. Обираючи як об'єкт пізнання принципи адміністративно-процедурного права, варто виходити насамперед із визначення та характеристики загальних понять, від яких вони походять. Таким загальним поняттям є передусім принципи права, з'ясування чіткого розуміння сутності яких, безсумнівно, є одним із найважливіших питань для представників як учення теорії права, так і окремих галузевих правових наук.

З метою з'ясування сутності й особливостей категорії «принципи права» як фундаменту для похідного «принципи адміністративно-процедурного права» варто насамперед дослідити його етимологію (слово «етимологія» походить від грецького, що в перекладі означає «правда, істина; етимон, справжнє, тобто первісне значення слова», пов'язане з прикметником «істинний, правильний», похідним від «дійсний, правдивий, правильний» і компонента від «слово, значення, поняття, наука» [1, с. 173]). Тобто етимологічне дослідження «принципів права» дасть змогу з'ясувати його походження, значення, взаємозв'язок із суміжними поняттями. У цьому контексті «принцип» походить від латинського «*princĭpium*», що означає основа, початок і є «основним, похідним положенням будь-якої теорії, вчення, керівною ідеєю, основним правилом діяльності» [2, с. 409]; «основними, найзагальнішими вихідними положеннями, засобами, правилами, що виражають природу й соціальну сутність явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості» [3, с. 693]; «основним, вихідним положенням певної теорії, вчення, науки, погляду, теоретичної програми» [4, с. 1071]; «переконанням, поглядом на речі, основною особливістю в улаштуванні чого-небудь» [5, с. 585]. Великий тлумачний словник української мови містить таке визначення принципу: 1) основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку тощо, 2) особливість, покладена в основу створення або здійснення чогось, спосіб здійснення або створення чогось [6, с. 1125]. У Словнику української мови (голова редакційної колегії І.К. Білодід) «принцип» визначено так: 1) основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку тощо; 2) особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; 3) переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці [7, с. 693]. Новий тлумачний словник української мови (укладачі В.В. Яременко та О.М. Сліпушко) містить таке тлумачення: принцип – 1) основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку тощо; засада; основний закон якої-небудь точної науки; 2) особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; 3) переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці; канон [8]. У Юридичній енциклопедії (голова редколегії Ю.С. Шемшученко) «принципи» (франц. *principe*, від лат. *princĭpium* – начало, основа) запропоновано розглядати як основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю й відображають суттєві положення теорії, вчення, науки [9, с. 110]. Згідно з положеннями Економічної енциклопедії (голова редколегії С.В. Мочерний), принципи – це основні, вихідні положення теорії, основні правила діяльності; встановлені, загальноприйняті й поширені правила господарських дій [10]. У Тлумачному словнику В.І. Даля «принцип» пропонується розглядати як наукові чи моральні засади, правило, основа, від якої не відступають [11, с. 431], тоді як у словнику С.І. Ожегова запропоновано кілька варіантів «принцип»: 1) основне, вихідне положення якої-небудь теорії, вчення, світогляду, теоретичної програми; 2) переконання, погляд на речі; 3) основна особливість у пристрої чого-небудь [12, с. 347]. В Енциклопедичному словнику за редакцією Ф.А. Брокгауза та І.А. Єфрона принцип визначається як «те, чим поєднується в думках і дійсності відома сукупність фактів. Зазначенням принципів починається філософія в греків. Знайти такий принцип, який дійсно би містив у собі підстави для всього існуючого, – головне завдання філософії. Принцип буття

до сих пір отримує в різних системах лише ті чи інші односторонні визначення, які не формують істотного прогресу порівняно з поглядами давніх мислителів. Ідеальні вимоги чи норми метафізичних принципів зводяться до трьох: такий принцип повинен мати найбільшу внутрішню єдність і найбільшу повноту змісту, зв'язок його з тим, що з нього пояснюється, повинен бути найбільш ясним і внутрішньо обов'язковим» [13]. Так, можна зосередити увагу на тому, що під час формулювання поняття «принцип» дуже часто використовуються слова, які мають дуже близьке значення за змістом, а саме: положення, теорії, правила, засади, основи, які, у свою чергу, у словниковій літературі застосовуються як синоніми, для вираження одного поняття через інше, наприклад: засада – основа чого-небудь, те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь, вихідне, головне положення, принцип, правило поведінки [6, с. 419]; основа – те, на чому що-небудь ґрунтується, тримається, базується, найважливіші, вихідні положення чого-небудь (науки, теорії тощо), головна умова, запорука чого-небудь [6, с. 861]; положення – твердження, думка, що лежить в основі чого-небудь, теза [6, с. 1037]; правило – положення, яким передається будь-яка закономірність, принцип, яким керуються у співжитті, у праці, у поведінці [6, с. 1100]; теорія – загальні засади певної науки, ремесла, абстраговані знання цих засад [6, с. 1441]. Таке застосування різних елементів одного синонімічного ряду для пояснення термінів цього ряду може означати, що ці слова є близькими за значенням і, відповідно, синонімами. Однак, урахувавши положення словникових, довідникових та енциклопедичних джерел, варто все ж таки стверджувати, що «принципи» – поняття, наділене більш широким змістом, ніж інші, є змістовнішим, на відміну від інших складників термінологічного синонімічного ряду. Так, можна вважати, що принцип – це ідейний фундамент, першооснова будь-якого явища, процесу.

Представники правової науки пропонують розглядати «принцип» як універсальне та багатогранне поняття, у зв'язку з чим виокремлюють кілька рівнів його реалізації й розуміння: етимологічний, загальнонауковий (або філософський), теоретико-правовий і спеціально галузевий [14, с. 50]. З етимологічного погляду слово «принцип» буквально означає «основа, початок» [15, с. 762], у філософії «принцип» – це першопочаток, те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії, науки [16, с. 762]. Окрім того, саме у філософському аспекті поняття «принцип» означає фундаментальні положення, первісне начало, найсуттєвішу основу певної концепції або теорії; принципи надають змісту характеру єдиного цілого, перетворюють закони й категорії в струнку систему [17]. З огляду на положення Філософського енциклопедичного словника за редакцією Є.Ф. Губського, варто зазначити, що у філософії традиційним є погляд на «принцип» як таке поняття, що має кілька значень: 1) у суб'єктивному розумінні – основне положення, передумова (принцип мислення); в об'єктивному розумінні – вихідний пункт, першооснова, найперше; 2) основоположне теоретичне знання, що не є ані доказовим, ані таким, що потребує доказування; 3) основоположна етична норма, що є або суб'єктивною – максимою – і спрямовує волю, оскільки вона виступає як керівний стосовно окремих індивідів момент, або є об'єктивною – законом – і в такому випадку визнається значимою для волі кожної розумної істоти [18, с. 363]. Отже, у філософії принцип розглядається як основне положення теорії або загальне правило чи керівна ідея діяльності. Принципи мають статус аксіом і, отже, задають вихідні умови пізнання та діяльності, визначають їх спрямованість і творчі потенціали. Отже, варто вважати початковим елементом термінологічного ряду для дослідження поняття «принципи адміністративно-процедурного права» саме розглянуто комплексне поняття «принцип».

Разом із тим розуміння сутності поняття «принцип», будучи універсальним за своєю природою, потребує уточнення з урахуванням особливостей сфери його застосування. І термінологічний ряд (від ширшого за значенням до вузького) насправді містить й інші позиції: «принципи» – «принципи права» – «принципи адміністративного права» – «принципи адміністративно-процедурного права». Таке сутнісно-змістове понятійне розміщення викликає необхідність дослідження феномена «принципи права». М.І. Козюбра

відзначає «недержавне джерело походження» принципів права (так само як і невідчужуваних прав людини і права загалом) і наголошує на тому, що їх коріння часто варто шукати в релігії (зокрема в таких божественних заповідях, як «не вбий», «не укради» тощо, які фактично притаманні всім релігіям і які поширюються на віруючих незалежно від віросповідання й конфесій); у суспільній моралі (зокрема в таких її засадах, як «віддай кожному своє» (за його заслугами), «турбуючись про власне благо, не зашкодь іншому», «не будь суддею у власній справі» тощо, які, у свою чергу, ґрунтуються на суспільних уявленнях про справедливість, правильність, добропорядність та інших моральних цінностях); у міфології (наприклад, становлення табу на кровозмішування) [19, с. 67]. Тобто потрібно виокремити комплекс фундаментальних засад, які слугували підставою для формування принципів права: релігія, суспільна мораль, суспільні уявлення про моральні цінності, міфологія.

Не викликає сумніву, що право є відображенням суспільства. Різним політичним суспільствам, різним країнам і навіть різним історичним епохам притаманні різні державні правові системи зі своїми особливими базовими принципами, юридичними концепціями й категоріями, зі своєю особливою побудовою, застосуванням правових норм. Варто визнати слушною думку Р. Давида та К. Жоффре-Спінози, згідно з якою відмінність між різними правовими сім'ями не залежить лише від норм, що становлять національну правову систему. Було б поверховим і неправильним бачити в праві лише сукупність норм [20, с. 19]. Різниця в нормах буде лише проявом того, що в основі правових систем закладені різні принципи, які, у свою чергу, є вираженням визнаних у суспільстві цінностей [21, с. 69]. Україна належить до романо-германської правової системи (сім'ї), яка бере свій початок ще з римського права античних часів, однак не можна стверджувати, що це абсолютно ідентичні правові системи. Романо-германська правова сім'я характеризується тенденцією до кодифікації норм, прагненням до простоти, точності, ясності й суворості у формулюванні норм, домінуванням писаної норми (права) над думкою чи переконанням судді. У цій системі право безпосередньо пов'язане із систематизацією (в тому числі й кодифікацією), яка здійснюється суворо відповідно до положень доктрини, яка відіграє тут надзвичайно важливу роль; воно також пов'язане з тлумаченням нормативно-правових та індивідуальних формулювань, що є вираженням нехтування казуїстики, яка зводить норму права на рівень простих конкретних ситуацій. Такі особливості дають змогу наполягати на наявності певної сукупності принципів, на яких, безумовно, ґрунтується така правова система, у зв'язку з чим варто вести мову про наявність у логічному термінологічному ряді принципів правової системи. У романо-германській правовій системі загальні принципи права фіксують підпорядкованість права велінням «вищої ідеї права», «надпозитивної» справедливості. Вони є основою для вирішення справи по суті за наявності прогалин у законодавстві або недопустимості буквального тлумачення. Таке розуміння принципів права розкриває характер системи законодавчих приписів [22].

Стосовно теоретико-правового рівня щодо відповідного питання варто зазначити, що в загальній теорії права під принципами розуміють «основоположні засади, ідеї, наукові положення, які визначають загальну спрямованість і найбільш суттєві ознаки правового регулювання». Принципи визначають характер права загалом або окремих груп правових норм, інститутів, галузей права. Аналіз принципів права дає відповідь на запитання: на яких засадах, як саме здійснюється правове регулювання, які політичні та наукові ідеї лежать в його основі [23, с. 193]. О.Ф. Скакун переконана, що принципи права – загальноприйняті норми-ідеї найвищого авторитету, що слугують основними засадами правового регулювання суспільних відносин, спрямовують їх учасників на встановлення соціального компромісу й порядку [24]. П. Сандевуар зазначає, що принципами права, як і більшості наук, є пропозиції, поняття, ідеї або фундаментальні, або просто важливі положення, які спираються на здоровий глузд, на практику судових рішень, іноді «впливають» зі зробленого вибору, становлять норми, моделі й цілі, яких буде дотримуватись і за якими буде будуватись юридичне міркування. Отже, принципи відіграють ключову і спрямовувальну роль у

розробленні й тлумаченні права [25]. За твердженням С.С. Алексеева, у праві є глибинні елементи, які знаходяться в надрах правової тканини, це – принципи права [26, с. 240]. У теорії права під принципами права розуміють також виражені у праві вихідні (керівні) засади, керівні ідеї, які характеризують зміст, сутність права, визначають закономірності суспільного життя [23, с. 193; 27, с. 149–150]. Більшість учених принципи права визначають як основні засади, ідеї, що виражають найістотніші ознаки об'єктивного юридичного права [28, с. 186]. Вони (принципи) є показником сутності і змісту права, відображенням його внутрішньої побудови й усього процесу його застосування; є орієнтиром для правотворчої, правозастосовної діяльності, координують функціонування механізму правового регулювання; є критерієм оцінювання права та методологічною основою його вдосконалення; є основою для формування юридичних норм. Варто в цьому контексті процитувати М. Чешін: «Усе це – принципи, цінності, доктрини – є надправовими, але вони слугують якорем для права – для кожного закону – і жоден закон не може бути переказаний без них. Закон без такого якоря схожий на будинок без фундаменту; позаяк він не може встояти без нього, так само й закон, який спирається сам на себе, схожий на повітряний замок» [29, с. 77]. У юриспруденції, як слушно відмічає В.А. Малига, правові принципи – це «стрижні, які пронизують усю структуру державної політики вертикально та горизонтально, це ніби «арматура», яка тримає всю вказану юридичну конструкцію. Якщо принципи чітко й однозначно сформульовані, дотримуються всіма суб'єктами певного виду діяльності, отже, і сама державна політика виглядає як інтегрована ієрархічна система» [30, с. 80]. В узагальненому вигляді Н.О. Саглаєва зазначає, що принцип права в його первинному значенні – це юридична фікція (правового або неправового характеру), яка має ідеологічне підґрунтя, абстрактно-концептуальну форму та реально застосовується певними уповноваженими особами з метою формування об'єктивного права і впливу на суспільні відносини й/або застосовується у правотворчості в ролі керівних орієнтирів [31, с. 270]. Однак водночас у юридичній науці відсутня єдність поглядів щодо правової природи принципів права, їх визначення, адже звертається увага на певну різницю між термінами «ідея», «положення», «вимога» [32, с. 24–25], на співвідношення понять «принцип права» і «правовий принцип».

Під час аналізу співвідношення понять «принцип», «ідея», «положення», «вимога» варто зауважити, що ідея (від грецького *idea* – вигляд, образ, об'єкт мислення) – це форма вираження світу в думці; у науковій сфері ідеї узагальнюють досвід попереднього розвитку знання в тій чи іншій галузі, вони слугують основою, що синтезує знання в цілісну систему, виконують роль евристичних принципів виникнення світу [33, с. 83]. Це поняття широко застосовується в різноманітних філософських системах для позначення найбільш розвинутих форм духу (пізніше – знання). Ідея – це форма наукового пізнання, що відображає зв'язки, закономірності дійсності й спрямована на її перетворення, а також поєднує істинне знання про дійсність і суб'єктивну мету її перетворення. Вона не просто відображає дійсність такою як вона є, а і її розвиток, можливі тенденції.

Як зазначає С.П. Погребняк, в основі кожного принципу лежить основна ідея. Відомо, що будь-яка ідея проходить крізь історію у своїх специфічних формах, зумовлених особливостями буття людей і рівнем їхньої соціалізації. Термін «ідея» відображає генетичний аспект принципу, допомагає продемонструвати, що принципи є інтелектуально-духовними засадами та надають принципам таких рис, як універсальність, самоочевидність, самодостатність [32, с. 25–26].

Принципи визначаються також через категорію вимог. Загалом вимога – це «побажання, прохання, висловлене так, що не допускає заперечень» [34, с. 183]; правило, умова, обов'язкова для виконання [35, с. 1341]. Варто також зауважити, що саме вимога відображає властивість імперативності, категоричності, обов'язковості принципів. Інакше кажучи, саме вимога позбавляє принцип ефемерності, «витягує його з людської свідомості» й об'єктивує в реальному житті.

Розглядаючи співвідношення понять «принцип права» і «правовий принцип», наприклад, І.Ю. Хомич, під час детального аналізу поняття й системи принципів соціального забезпечення населення України приділяє увагу й загальнотеоретичним питанням із цього приводу та зазначає, що в юридичній науці існує декілька концепцій розуміння «принципів права» [36, с. 183]. Прихильники першої концепції зазначають, що принципи – це основні вихідні положення (наприклад, В.М. Хропанюк наголошує, що принципи права – це основні вихідні положення, які юридично закріплюють об’єктивні закономірності соціального життя. Вони акумулюють у собі найбільш характерні риси права, визначають його юридичну природу. Принципи права лежать в основі діяльності правової держави, всіх органів державної влади [37, с. 143]). Представники ж другої концепції пропонують виділяти «подвійний» їх зміст завдяки поєднанню принципу як ідеї та принципу як норми. На підтримку цього твердження варто навести слушне визначення, запропоноване С.С. Алексєєвим, що принципи права – це керівні ідеї, які характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві. З одного боку, вони виражають закономірності права, а з іншого – становлять найбільш загальні норми, які діють у всій сфері правового регулювання та поширюються на всіх суб’єктів. Ці норми або прямо сформульовані в законі, або виводяться із загального змісту законів [26, с. 131].

Попри розмаїття підходів до розуміння поняття «принципи права», варто також узяти до уваги ще одне словосполучення, а саме «правові принципи», і дослідити їх співвідношення. Так, В.О. Котюк відзначає, що в теорії права виділяється два терміни – «принципи права» і «правові принципи». Вони відрізняються один від одного тим, що правові принципи виникають, як правило, задовго до виникнення системи права й законодавства. Правові ж принципи, які закріплені в системі права й законодавства, переходять у принципи права. Правові принципи – це головні ідеї, які виражають основні вимоги до системи права тієї чи іншої держави. Правові принципи – це передусім категорії суспільної правосвідомості, вони далеко не завжди виражені в системі права й у правових нормах. Іноді правовими принципами називають головні засади, основи, начала, на підставі яких будується система права. По суті, без них неможливо свідомо створити нову систему права. Ігнорування їх у процесі правотворчості може призвести до протиріч у системі права, що буде негативно впливати на реалізацію права [38]. Отже, не варто ототожнювати поняття «правові принципи» і «принципи права» як такі, що мають різне змістове навантаження, співвідносяться один із одним як причина й наслідок.

У теорії права окремо звертається увага на значення принципів, яке зумовлене таким:

- мають властивість вищої імперативності, загальності, універсальності, значущості, їм притаманні стійкість і стабільність протягом невизначено тривалого часу;
- спрямовують розвиток і функціонування всієї правової системи;
- зумовлюють напрями правотворчої, правозастосовної та інших форм юридичної діяльності;
- є найважливішим критерієм законності дій громадян, посадових осіб та інших суб’єктів права;
- сприяють заповненню прогалин у праві;
- забезпечують підвищення рівня правосвідомості в суспільстві [39, с. 198]. Окрім того, М.І. Козюбра узагальнює, що «принципи права не просто визначають зміст права та спрямованість правового регулювання, а і їх людиноцентричну природу. Вони є своєрідним індикатором права, оскільки задають формат, який дає праву змогу виконувати своє призначення в суспільстві – створювати умови для нормальної життєдіяльності людей, бути антиподом свавілля й беззаконня, забезпечувати рух суспільства до свободи та соціального прогресу» [19, с. 68], і з чим неможливо не погодитись.

Поширеними критеріями побудови системи права є предмет (матеріальний критерій) і метод (юридичний критерій) правового регулювання. Відповідно до цих критеріїв, у більшості випадків і відбувається поділ системи права на галузі (серед яких й адміністративне право як самостійна галузь права), підгалузі, інститути, що, у свою чергу, дає можливість виокремлювати принципи окремої самостійної галузі – принципи адміністративного права. Крім того, однією з характерних рис романо-германської правової сім'ї є поділ системи права на публічне та приватне, за таким зразком побудовані правові системи багатьох цивілізованих країн (Німеччина, Франція, Італія, Іспанія тощо), однак світова, особливо європейсько-континентальна, юридична наука визнає поділ права на приватне й публічне (як правових спільностей) до певної міри умовним, але необхідним [24]. О.А. Банчук відзначає, що проблема розмежування публічного і приватного права зі здобуттям незалежності України з виключно наукової перетворилася на практичну у світлі прийняття й набрання чинності нормативно-правових актів приватноправової та публічно-правової спрямованості (Цивільний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України) [40, с. 1–2]. Варто відзначити, що наявність такого поділу не становить абсолютної цінності, адже він є відносним, у зв'язку з тим що відрізняється в різних правових системах, а також тісно пов'язаний із методами визначення та характеристикою кожної з правових систем. Сьогодні у праві майже кожної з країн, яка належить до романо-германської сім'ї, базова класифікація ґрунтується на різниці між приватним і публічним правом. Приватне право – це право, яке спрямоване на організацію й регулювання існування та діяльності приватних осіб, індивідів і груп індивідів, які розглядаються з погляду їхньої особистої незалежності. Публічне право – це право, позбавлене індивідуалістичного наповнення, його призначення пов'язане не з індивідом, а зі суспільством загалом. На відміну від приватного права, яке є переважно індивідуалістичним, публічне має колективну сутність. Його мета – відстоювання суспільних інтересів у відносинах із приватними особами. Це право, яке засноване на примусовій владі політичного суспільства, а також на перевазі суспільних, публічних інтересів над приватними інтересами. Воно має тенденцію до нерівноправ'я, це не право рівноваги і співпраці, а право підпорядкування та примусу. Водночас, на протигагу приватному праву (яке виступає як «змагання» й має деякою мірою егоїстичний характер), публічне право – це право розподілу, якому властивий альтруїзм, адже, за загальним уявленням, воно не покликано захищати індивідуальні чи групові інтереси, воно покликане визначати та відстоювати інтереси всіх членів суспільства, суспільні інтереси в широкому сенсі слова, публічні інтереси. У публічному праві носії державної влади домінують над приватною особою; вони можуть накладати обов'язки в інтересах суспільства загалом; разом із тим вони не можуть нормально існувати й діяти самі по собі, адже вони неминуче змушені діяти тільки й виключно в публічних інтересах. Так, публічне право, яке має водночас нерівноправний та альтруїстичний характер, являє собою щось на кшталт права рівноваги між індивідом і носіями державної влади [25].

Адміністративне право є класичним прикладом публічного права. Так, В.Б. Авер'янов стверджував, що воно здавна вважалось «каркасом» публічного права, «опорною конструкцією, яка несе основне навантаження публічно-правового регулювання», оскільки в цій галузі права найбільш яскраво проявляється публічний інтерес, визначається організаційна структура державного управління (автор застосовує вже дещо «застарілий» сьогодні термін), види, система і правовий статус органів виконавчої влади, статус публічної служби, заходи адміністративного примусу [41, с. 7]. До того ж Т.О. Коломоець зазначає, що іноді публічне право й узагалі ототожнювалося з адміністративним; однак застерігає, що публічне, як і приватне, не можна порівнювати, а тим більше ототожнювати лише з однією (кількома) галузями права. У зв'язку з цим адміністративне право визнане «провідною галуззю публічного права» [42, с. 58]. Однак останнім часом більш застосовуваним стають ідеї «сервісності» адміністративного права, поширення таких засобів взаємодії, як адміністративні послуги, адміністративні процедури, наближення його до приватних осіб

зумовлюють «змішування» публічно-правових і приватно-приватно-правових начал в одній галузі.

Отже, в сучасних умовах стає все складніше проводити розмежування між приватним і публічним правом. Розширення використання публічно-правових засад у сфері регулювання відносин власності, договірних зв'язків, з одного боку, та водночас застосування приватноправових інститутів для реалізації публічних цілей, з іншого боку, ускладнюють проблему розмежування публічного і приватного права. У сучасних умовах посилюється тенденція розширення, «захоплення» території приватного права публічним, її іменують «публіцизація» приватного права. Окремі автори оцінюють її як прояв трансформації всього масиву права в публічне, втрату приватним правом своєї провідної ролі та оригінальності. Процес взаємопроникнення публічного і приватного права характерним є для сучасного стану вітчизняної правової системи. Отже, модифікація галузі адміністративного права, її основних складників, її призначення впливає й на модифікацію принципів адміністративного права, в тому числі й принципів адміністративно-процедурного права.

### ЛІТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; редкол. О.С. Мельничук (головний ред.), В.Т. Коломієць, О.Б. Ткаченко та ін. Київ : Наук. думка, 1985. Т. 2 / укл. : Н.С. Родзевич та ін. 572 с.
2. Словарь иностранных слов. – 16-е изд., испр. Москва : Рус. яз., 1988. 624 с.
3. Колодій А.М. Принципи права : генеза, поняття, класифікація, місце і роль у правовій системі України. *Правова система України : історія, стан та перспективи* : у 5 т. / за заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2008. Т. 1 : Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. С. 689–704.
4. Советский энциклопедический словарь / под ред. А.М. Прохорова. 4-е изд. Москва : Сов. энциклопедия, 1989. 1632 с.
5. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Словарь русского языка : 80 000 слов и фразеологических выражений. Москва : АЗЪ, 1995. 927 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
7. Словник української мови : в 11 т. / гол. ред. кол. І. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 7. С. 693. URL : <http://sum.in.ua/s/pryncyp>.
8. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконт, 2007. Т. 2. 926 с.
9. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл. імені М.П. Бажана, 1998–2004. Т. 5 : П–С. 736 с.
10. Економічна енциклопедія : у 3 т. / редкол. : С.В. Мочерний та ін. Київ : Академія, 2002. Т. 3. 952 с.
11. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. Москва : Русский язык, 1863–1866. Т. 4. 683 с.
12. Ожегов С.И. Словарь русского языка : 70 000 слов / под ред. Н.Ю. Шведовой. 23-е изд., испр. Москва : Русский язык, 1990. 917 с.
13. Энциклопедический словарь : в 86 т. / под ред. проф. И.Е. Андреевского, К.К. Арсеньева, О.О. Петрушевского. Издатели : Ф.А. Брокгауз /Лейпциг/ и И.А. Эфрон /Санкт-Петербург/. 1890–1907. URL : <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html>.

14. Кравець Н. Щодо поняття та системи принципів аграрного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 6 (210). С. 50–53.
15. Словник іншомовних слів / уклад. Л.О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.
16. Філософський енциклопедичний словник / кол. авт. під керівн. В.І. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
17. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Філософія : підручник. Харків : Право, 2011. 310 с.
18. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е.Ф. Губский и др. Москва : Изд. дом «ИНФРА-М», 1997. 574 с.
19. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
20. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / пер. с фр. В.А. Туманова. Москва : Междунар. отношения, 1999. 400 с.
21. Уварова О.О. Принципи права у правозастосуванні : загальнотеоретична характеристика : монографія. Харків : Друкарня «МАДРИД», 2012. 196 с.
22. Луць Л.А. Сучасні правові системи світу : навчальний посібник. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. 234 с.
23. Загальна теорія держави і права : підручник / під ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2002. 432 с.
24. Скакун О.Ф. Теорія права і держави. Київ : Правова єдність, 2010. 525 с. URL : [https://pidruchniki.com/1401072543093/pravo/printsipi\\_prava#592](https://pidruchniki.com/1401072543093/pravo/printsipi_prava#592).
25. Сандеуар П. Введение в право. Москва : Издательская группа «ИнтраТЭК-Р», 1994. URL : [http://www.pravo.vuzlib.org/book\\_z005\\_page\\_127.html](http://www.pravo.vuzlib.org/book_z005_page_127.html).
26. Алексеев С.С. Общая теория права : учебник : в 2 т. Москва : Юридическая литература, 1981. Т. 1. 360 с.
27. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н.И. Матузова, А.И. Малько. Москва : Норма, 1999. 152 с.
28. Черданцев А.Ф. Теория государства и права : учебник для вузов. Москва : Юрайт, 1999. 432 с.
29. Шевчук С.В. Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01. Харків, 2008. 433 с.
30. Малига В. Правові принципи як загальні засади державної регуляторної політики. *Правничий часопис Донецького університету*. 2007. № 2. С. 79–83.
31. Саглаєва Н.О. Принцип права в юриспруденції Стародавнього Риму. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. № 63. С. 265–272. URL : <http://apdp.in.ua/index.php/vipusk-63>.
32. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика). Харків : Право, 2008. 240 с.
33. Огурцов А.П. Идея / Новая философская энциклопедия : в 4 т. / под ред. В.С. Степина. Москва : Мысль, 2000–2001. Т. 2. С. 83.
34. Словник синонімів української мови : у 2 т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін. Київ : Наукова думка, 1999–2000. Т. 1. 1040 с.
35. Большой толковый словарь русского языка / сост. и гл. ред. С.А. Кузнецов. Санкт-Петербург : Норинт, 1998. 1536 с.

36. Хомич І.Ю. Поняття і система принципів соціального забезпечення населення України. *Публічне право*. 2013. № 3. С. 182–189. URL : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pp\\_2013\\_3\\_26.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pp_2013_3_26.pdf).
37. Хропанюк В.Н. Теория государства и права : учебник. Москва : Омега-Л, 2008. 384 с.
38. Котюк В.О. Теорія права : курс лекцій : навчальний посібник для юридичних факультетів вузів. Київ : Вентурі, 1996. 208 с.
39. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. докт. юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, докт. юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
40. Банчук О.А. Проблема розмежування публічного і приватного права у правовій думці України XIX – початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Київ, 2007. 20 с.
41. Адміністративне право України. Академічний курс : у 2 т. / гол. ред. кол. В.Б. Авер'янов. Київ : Юрид. думка, 2004. Т. 1 : Загальна частина. 592 с.
42. Коломоєць Т.О., Шкарупа В.К. Адміністративний примус у публічному праві України : теорія, досвід та практика реалізації : монографія. Запоріжжя : Поліграф, 2004. 404 с.

#### REFERENCES

1. Melnychuk O.S (1985) *Etymologichnyi slovnyk ukraïnskoi movy* [The etymological dictionary of the Ukrainian language]. Vol. 2, AN URSSR. In-t movoznavstva im. O.O. Potebni; Nauk. dumka, Kyiv, Ukraine.
2. *Slovar ynostrannikh slov* [Dictionary of foreign words]. Rus. yaz., Moskow, Russia, 1988. 624 p.
3. Kolodii A.M. (2008) Principles of law : genesis, concept, classification, place and role in the legal system of Ukraine. *Pravova systema Ukrainy : istoriia, stan ta perspektyvy* / Za zah. red. M.V. Tsvika, O.V. Petryshyna. Vol. 1, Pravo, Kharkiv, Ukraine. P. 689–704.
4. Prokhorov A.M. (1989) *Sovetskyi entsyklopedycheskyi slovar* [Soviet Encyclopedic Dictionary], Sov. entsyklopedyia, Moskow, Russia.
5. Ozhehov S.Y. and Shvedova N.Iu. (1995) *Slovar russkoho yazika* [Russian dictionary], AZ, Moskow, Russia.
6. Busel V.T. (2005) *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukraïnskoi movy* [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language], VTF «Perun», Kyiv; Irpin, Ukraine.
7. Bilodid I. (1976) *Slovyk ukraïnskoi movy* / [Dictionary of the Ukrainian language], «Naukova dumka», Kyiv, Ukraine Vol. 7. URL : <http://sum.in.ua/s/pryncyp>.
8. Yaremenko V. and Slipushko O. (2007) *Novyi tlumachnyi slovnyk ukraïnskoi movy* [New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language], Akonit, Kyiv, Ukraine.
9. Shemshuchenko Yu.S. (2003) *Yurydychna entsyklopediia* [Legal Encyclopedia], Vol. 5, Ukr. entsykl. imeni M.P. Bazhana, Kyiv, Ukraine.
10. Mochernyi S.V. (2002) *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia]. Vol. 5, «Akademiia», Kyiv, Ukraine.
11. Dal V. (1980) *Tolkovii slovar zhyvoho velykorusskoho yazika* [A glossary of the living Great Russian language]. Vol. 4, Russkyi yazik, Moskow, Russia.
12. Ozhehov S.Y. (1990) *Slovar russkoho yazika* [Dictionary of the Russian language] / Pod red. N.Yu. Shvedovoi. Russkyi yazik, Moskow, Russia.

13. Entsyklopedycheskyi slovar [Encyclopedic Dictionary] / pod red. prof. Y.E. Andreevskoho, K.K. Arseneva, O.O. Petrushevskoho. Yzdately : F.A. Brokhauz /Leiptsyh/ y Y.A. Efron /S.-Peterburh/ (1890–1907). URL : <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html>.
14. Kravets N. (2013) Concerning the concept and the system of principles of agricultural law. *Pidpriumnystvo, hospodarstvo i pravo*. Vol. 6 (210). P. 50–53.
15. Pustovit L.O. (2000) *Slovnnyk inshomovnykh sliv* [Glossary of foreign words]. Dovira, Kyiv, Ukraine.
16. Shynkaruk V.I. (2002) *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnnyk* [Philosophical Encyclopedic Dictionary], «Abrys», Kyiv, Ukraine.
17. Danylian O.H. and Taranenکو V.M. (2011) *Filosofiiia* [Philosophy] : Pravo, Kharkiv, Ukraine.
18. Hubskyi E.F. (1997) *Fylosofskyi entsyklopedycheskyi slovar* [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Yzd. dom «YNFRA-M», Moskow, Russia.
19. Koziubra M.I. (2015) *Zahalna teoriia prava* [General theory of law] Vaite, Kyiv, Ukraine.
20. Davyd R. and Zhoffre-Spynozы K. (1999) *Osnovnie pravovie systemi sovremennosty* [Basic legal systems of the present], Mezhdunar. otnosheniya, Moskow, Russia.
21. Uvarova O.O. (2012) *Pryntsypy prava u pravozastosuvanni : zahalnoteore-tychna kharakterystyka* [Principles of law in law enforcement : general theoretical characteristics]. «Drukarnia MADRYD», Kharkiv, Ukraine.
22. Luts L.A. (2003) *Suchasni pravovi systemy svitu* [Modern legal systems of the world], Yurydychnyi fakultet Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, Lviv Ukraine.
23. Tsvik M.V., Tkachenko V.D. and Petryshyn O.V. (2002) *Zahalna teoriia derzhavy i prava* [General theory of state and law]. Pravo, Kharkiv, Ukraine.
24. Skakun O.F. (2010) *Teoriia prava i derzhavy* [The theory of law and state], Pravova yednist, Kyiv, Ukraine. URL : [https://pidruchniki.com/1401072543093/pravo/printsipi\\_prava#592](https://pidruchniki.com/1401072543093/pravo/printsipi_prava#592).
25. Sandevuar P. (1994) *Vvedenye v pravo* [Introduction to the law]. Yzdatelskaia hruppa «Yntratek-R», Moskow, Russia. URL : [http://www.pravo.vuzlib.org/book\\_z005\\_page\\_127.html](http://www.pravo.vuzlib.org/book_z005_page_127.html).
26. Alekseev S.S. (1981) *Obshchaia teoriya prava* [The general theory of law] Vol. 1. Yurydycheskaia literatura, Moskow, Russia.
27. Matuzova N.Y. and Malko A.Y. (1999) *Teoriya hosudarstva y prava* [The theory of state and law], Norma, Moskow, Russia.
28. Cherdantsev A.F. (1999) *Teoriya hosudarstva y prava* [The theory of state and law] Yurait, Moskow, Russia.
29. Shevchuk S.V. (2008) *General theoretical problems of normative acts of the judiciary : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.01*. Kharkiv, Ukraine, 2008. 433 p.
30. Malyha V. (2007) Legal principles as general principles of state regulatory policy. *Pravnychyi chasopys Donetskoho universytetu*. 2007. Vol. 2. P. 79–83.
31. Sahlaieva N.O. (2012) Principle of law in the jurisprudence of Ancient Rome. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. Vol. 63. P. 265–272. URL : <http://apdp.in.ua/index.php/vipusk-63>.
32. Pohrebniak S.P. (2008) *Osnovopolozhni pryntsypy prava (zmistovna kharakterystyka)* [Fundamental principles of law (content characteristic)]. Pravo, Kharkiv, Ukraine.
33. Ohurtsov A P. (2001) *Ydeia* [Idea] Misl, Vol. 2. Moskow, Russia.

34. Buriachok A.A., Hnatiuk H.M., Holovashchuk S.I. (1999) *Slovnyk synonimiv ukrainskoi movy* [Dictionary of synonyms of the Ukrainian language], Vol. 2, Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
35. Kuznietsov S.A. (1998) *Bolshoi tolkovii slovar russkoho yazika* [A large intelligent dictionary of the Russian language]. SPb. : Norynt, Russia.
36. Khomych I.Yu. (2013) The concept and the system of social welfare principles of the population of Ukraine. *Publichne pravo*. Vol. 3. P. 182–189. URL : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pp\\_2013\\_3\\_26.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pp_2013_3_26.pdf).
37. Khropaniuk V.N. (2008) *Teoriia hosudarstva y prava* [The theory of state and law] Omeha-L, Moskow, Russia.
38. Kotiuk V.O. (1996) *Teoriia prava* [The theory of law], Venturi, Kyiv, Ukraine.
39. Tsvik M.V., Petryshyn, O.V., Avramenko L.V. (2009) *Zahalna teoriia derzhavy i prava* [General theory of state and law], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
40. Banchuk O.A. (2007) Problema rozmezhuvannia publichnoho i pryvatnoho prava u pravovii dumtsi Ukrainy XIX – pochatku KhKh st. : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01. Kyiv, Ukraine. 20 p.
41. Averianov V.B. (2004) *Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichni kurs* [Administrative law of Ukraine. Academic course]. Part 1 : Zahalna chastyna, Yuryd. dumka, Kyiv, Ukraine.
42. Kolomoiets T.O. and Shkarupa V.K. (2004) *Administratyvnyi prymus u publichnomu pravi Ukrainy : teoriia, dosvid ta praktyka realizatsii* [Administrative enforcement of public law Ukraine : theory, practice and practice implementation], Polihraf, Zaporizhzhia, Ukraine.

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-3-10>

УДК 342.95.:355.02(477)

## **ПРАВОВИЙ АСПЕКТ УЧАСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В ЗАХОДАХ, СПРЯМОВАНИХ НА БОРОТЬБУ З ТЕРОРИЗМОМ У МИРНИЙ ЧАС**

Шкуропацький О.І., к.ю.н., ст. викладач

Пащенко Є. М., викладач

Серпухов О.О., викладач

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,  
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, Україна  
shkuropatskyi@ukr.net, enp\_urist@ukr.net, zru.uz1985@ukr.net*

Мехеда В.Д., аспірант

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва  
імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України,  
вул. Раєвського, 23-а, м. Київ, Україна  
mekhedavd@ukr.net*

Стаття присвячена аналізу умов і підстав участі Збройних Сил України в антитерористичній операції в мирний час. Розкрита правова природа антитерористичної операції та підстави її проведення. Підкреслено, що мирний час в Україні існує за відсутності збройної агресії. Акцентовано увагу на умовах виникнення особливого періоду в країні. Аргументовано, що особовий склад Збройних Сил України може залучатися для виконання завдань до